

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ 1990-Х РОКІВ: ПРОВІСНИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ І ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

Коцур В.В.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса
Національної академії наук України

Розкрито провідні тенденції в етнополітичній сфері незалежної Української держави 1990-х рр, зовнішні впливи, зокрема РФ на громадсько-політичну діяльність національних меншин на теренах України. Виявлено, що для досягнення державних зовнішньополітичних цілей було використано російську національну меншину та російську мову, що загострювало в Україні національну проблематику. Запропоновано деякі рекомендації для подальшого розвитку України як незалежної держави та зміцнення її національних інтересів.
Ключові слова: Україна, Російська Федерація, російська національна меншина, політизація, етнополітичні процеси, Крим, мова, громадсько-політична діяльність.

Постановка проблеми. Розпад СРСР, ключову роль в якому відігравав український референдум про незалежність у грудні 1991 року, відкрив світові країни, культури й народи, про існування яких було відомо лише фахівцям. Україна стала однією з найважливіших країн світу. Її більше не плутають з Росією. Весь світ знає, що Україна веде боротьбу за незалежність від імперії, за право самостійно визначати свою долю, за перемогу міжнародного права над правом сили [7, с. 11].

Відразу після розпаду Радянського Союзу частина російської політичної еліти заговорила про Україну як про «тимчасово втрачену територію», а від тоді як Росія почала «підніматися з колін» прагнула домогтися беззастережного домінування на пострадянському просторі [8, с. 5–6]. Ще у 1992 році Джеймс Мейс зауважував, що «насправді незалежність отримала не новітня державна формація, а стара УРСР з усіма успадкованими, застарілими, нежиттєздатними структурами», а проблема України – це Росія, яка має претензії до самої України. Росія, яка виводить свою історію з України і яка ніколи добровільно не відмовиться від претензій ні на територію, ні на наші духовні скарби, такі як християнство, історія, література [9, с. 13, 15–16].

Передбачення Джеймса Мейса підтвердились не лише анексією Криму та розв'язанням Російською Федерацією війни на Донбасі, а й гібридною війною, яку в середовищі українських інтелектуалів, з якими спілкувався Джеймс Мейс, називали мережевою війною [9, с. 18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні, як відзначає дослідник В.М. Ткаченко, «настав час усвідомити, що Росія – це постійний виклик Україні, на який слід безперервно знаходити адекватну відповідь, формуючи українську національну ідентичність як рівнозначну фактору національної безпеки [12, с. 8]. Саме тому важливо звернутися як до уроків історії, так і до багаторічних інтелектуальних напрацювань декількох поколінь істориків, політологів, соціологів, долаючи упереджені судження тих, хто формує громадську думку на замовлення певних олігархічних груп як в Україні, так і за її межами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію досліджуваної проблеми умовно можна поділити на декілька тематичних груп,

які відображують різні напрями досліджуваної теми, і включають наукові, науково-публіцистичні праці істориків, політологів, журналістів.

Етнополітичні процеси в незалежній Україні висвітлювалися в численних дослідженнях: М. Панчука, О. Рафальського, О. Майбороди, В. Войналовича, В. Котигоренка, О. Калакури, Н. Кочан, Ю. Ніколайця, Є. Жупана, Н. Кічери, О. Ляшенка та ін.

Політичні права національних меншин України та ідеологізацію і політизацію «етнічного питання» в період державотворення відображують праці: Л. Польового, В. Шевчука, М. Тараненка та ін.

Аналізу політичної, економічної, державної, національної трансформації посттоталітарного суспільства в Україні й особливостям взаємодії державних органів, і організацій національних меншин присвячені публікації С. Кульчицького, О. Валевського, С. Яницької, І. Гаха та ін.

Окремі аспекти участі національних меншин у політичному житті України проаналізовано у роботах: А. Демартино, Б. Бабіна, О. Калакури, О. Ляшенка.

Привертають увагу публікації вітчизняних учених, присвячені різноаспектним питанням організації етнополітичного менеджменту в Україні, зокрема, дослідження: В. Котигоренка, Г. Луцшиши та В. Колісника.

Найвиразніше участь представників національних меншин України в етнополітичних процесах аналізувалася у працях зарубіжних дослідників В. Рейзінгера, А. Міллера, В. Леслі, К. Хілла, Е. Вільсона, С. Хангтінгтона, М. Татур та інших.

Окрему групу становлять публікації, що стосуються причини російсько-українського протистояння упродовж 1990–2000-х років, які призвели до війни, де певне місце відводилося «національному питанню». Насамперед слід назвати праці Б. Ложкіна «Четверта республіка: Чому Європі потрібна Україна, а Україні – Європа» (Харків, 2016), Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» (Харків, 2016), Джеймса Мейса «Україна: матеріалізація привидів» (Київ, 2016), В. Ткаченка «Росія: ідентичність агресора» (Київ, 2016), «Україна: quo vadis – куди йдемо?» (Київ, 2017), Я. Потапенка «П'ять російсько-українська війна: від Майдану до Східного фронту (підходи, оцінки, інтерпритації» (Переяслав-Хмельницький, 2017) та інші.

Мета статті. У даному огляді робиться спроба розкрити провідні тенденції етнонаціональних процесів в Україні 1990-х років, виявити елементи підготовки до майбутньої мережевої, гібридної війни Російської Федерації ще на етапі розвитку Української незалежної держави, запропонувати деякі рекомендації з урахуванням сучасних геополітичних реалій.

Я відзначалося з перших днів проголошення незалежності України політичне керівництво Кремля не сприймало її суверенітет і територіальну цілісність. Відомий український історик С. В. Кульчицький помітив, що «проблеми у відносинах з Росією почали виникати через дві доби після всеукраїнського референдуму. Для російської правлячої еліти його результати виявилися несподіваними. Прес-секретар президента РФ П. Вошанов заявив, що Росія залишає за собою право поставити нерозв'язану, на її думку, проблему кордонів з республіками, які проголосили незалежність» [8, с. 51]. Штучно поглиблювалася проблема Російською Федерацією невизнання кордонів України, її суверенітету, подальшого політичного устрою держави, її фінансово-економічного становища [8, с. 57-58] та військового потенціалу. Особливо гостро постала проблема Криму, зокрема статусу Чорноморського флоту [8, с. 52-53]. Наростали кризові явища в енергетичній сфері. В 1993 р. РФ підвищила ціни на енергоносії для України відповідно до світових стандартів [4, с. 63; 1, с. 36].

Водночас, під імперським прицілом опинилася гуманітарна сфера України [5, с. 67]. Уже в перші роки Української незалежності, Російська Федерація розгорнула масштабну інформаційно-пропагандистську кампанію проти національно-культурного відродження нашої держави, яка охопила майже всі її ціннісні основи. Активно навіщувалися зневажливі ярлики та формувалися нові стереотипи навколо Української незалежності і, водночас настирливо нав'язувалися ідеї слов'янського союзу, «спільної історії» [14, с. 168], повернення до патерналістського типу держави [4, с. 3-4].

У якості механізму політичного тиску на Україну східний сусід використовував російську національну меншину, яка становила близько 20% усього населення країни та мовне питання. Тривале панування радянської влади на теренах України створило підґрунтя для формування шляхом зросійщення етнічних українців трьох потужних лінгво-етнічних груп: україномовних українців, російськомовних українців, російськомовних росіян, які прагнули виступити ядром творення нової держави. Водночас тяжіння частини українців з радянською свідомістю та етнічних росіян в бік РФ стало предметом помітної уваги з середини 1990-х років російського політичного керівництва, щодо потреб і настроїв співвітчизників (не громадян РФ) у країнах пострадянського простору [3, с. 22-24; 11, с. 214-217]. Дедалі частіше лунали звинувачення в бік України щодо «утисків» російського населення, примусової українізації, порушення прав і свобод українських росіян тощо. Однією із центральних тем у зовнішній політиці РФ стала російська культура, якій шовіністична пропаганда відводила особливе місце в українському культурному просторі – до представлення в всіх офіційних

структурах з метою «повноцінного забезпечення різносторонніх інтересів росіян» [24, арк. 35-36; 23, арк. 29-30]. Окрім того, в РФ постійно наголошували, що для них неприйнятним є термін «національна меншина» стосовно росіян, які проживають в Україні [21, арк. 3], адже «сьогоднішня російська держава», на думку російських пропагандистів, «має дніпровське коріння, спільну дніпровську купіль, ...спільну традицію, спільну ментальність, спільну історію, спільну культуру» [13, с. 51] При цьому ігнорується лінія вододілу про яку влучно сказав В'ячеслав Липинський: «основною різницею України від Москви є не мова, не плем'я, не віра... а інший, витворений віками устрій політичний, інший... метод організації правлячої верстви, інше взаємовідношення верхів і низів, держави і громадянства» [12, с. 17].

Українському суспільству нав'язувалися думки про доцільність написання шкільних підручників спільно з російськими авторами. Спочатку йшлося про створення спільної українсько-російської комісії з узгодження змісту підручників з вітчизняної історії. Проте справжня мета такої комісії полягала в створенні спільної робочої групи з написання шкільних підручників [6, с. 6], які мали б і надалі пропагувати російські цінності та зберігати вже утверджені стереотипи в українському суспільстві.

На тлі економічних і внутрішньополітичних негараздів другої половини 1990-х рр. в Україні помітно політизувалися рухи проросійського спрямування, які активно підтримувалися ззовні. Водночас рельєфніше проявлявся проімперський шовінізм, активізувалися антисемітизм і українофобія, особливо на півдні і сході України. Йдеться насамперед про Республіканський Рух Криму (РРК) [16, арк. 44-45], осередки донського козацтва та товариства так званих новоросів, дії яких несли загрозу єдності Української держави [15, арк. 45-46; 17, арк. 52].

У зв'язку з цим Управління у справах національних меншин у період з жовтня 1994 по травень 1995 року розробило «План заходів, спрямованих на інтеграцію АРК в Україну» та «План заходів щодо нейтралізації негативного впливу ЗМІ на російськомовне населення» [29, арк. 48]. Задля культурно-політичної інтеграції Криму в Україну передбачалося всіляко заохочувати прихід на півострів патріотично налаштованого населення, відкриття нових академічних установ та інституцій, українських ліцеїв і шкіл, надання пільг для навчання кримчан в україномовних вузах Центральної України та Києві. Пропонувалося всіляко морально та матеріально підтримувати паростки українського патріотизму на півострові і водночас роз'яснювати сутність внутрішньої політики серед російськомовного населення. Вважалося, що лише після того, як усе діловодство в Києві і, зокрема державного апарату та спілкування в регіонах буде вестись українською мовою, вона насправді стане державною. Особливу увагу органи влади мали приділяти вивченню української історії в контексті світового розвитку [31, арк. 91]. Водночас для послаблення напруги на півострові пропонувалося: розробити і реалізувати Державну програму збереження і розвитку російської культури в Україні на 1995-2000 рр.; у Києві планувалося започатку-

вати постійну програму теле- та радіопередач російською і кримськотатарською мовами під умовною назвою «Кримський канал», поклавши в основу її змісту державну політику, виховання населення на засадах українського патріотизму, єдності народу та цілісності державної території, поширення цінностей російської і кримськотатарської культур України; в історико-патріотичній роботі переносився акцент на виявлення і пропаганду позитивного досвіду міжнародних взаємин; планувалася цільова підготовка і перепідготовку кадрів для соціально-культурної сфери Криму та державного управління нею, використовуючи при цьому систему квот для національних меншин АРК у вузах України; визначалася потреби у повноцінному, багатогалузевому видавництві кримськотатарської літератури, подолавши таким чином розпорошеність, самодіяльність і малопотужність кримськотатарської видавничої справи [30, арк. 85].

26-27 жовтня 1995 року в Києві відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Російська освіта в Україні в контексті міжнародного досвіду», де в окремих виступах висловлювалися думки про надання російській мові статусу другої офіційної, неприйнятності терміну «національна меншина» стосовно росіян, що проживають в Україні. Водночас відповідно до Указу Президента РФ від 31.08.95 р. «Про заходи щодо підтримки співвітчизників за кордоном» Міністерством у справах національностей та регіональної політики РФ без погодження з відповідними державними структурами України в 1995 р. було виділено на ці цілі 20 млн. російських карбованців [32, арк. 2-4]. У РФ було оздоровлено 60 дітей з України; безкоштовно пройшли перепідготовку 60 вчителів з Львівської, Донецької, Івано-Франківської, Луганської областей; здійснювалося фінансування 3 російськомовних газет «Совєсть» (м. Львів), «Российское общество Севастополя» (м. Севастополь), «Русское собрание» (м. Київ); національно-культурним товариствам російської культури АР Крим, Закарпатської, Івано-Франківської, Донецької, Харківської областей і м. Києва передано безкоштовно 10 комплектів оргтехніки (комп'ютери, факси, ксерокси) [21, арк. 2-3]; російською стороною фінансувалася конференція «Російська освіта в Україні в контексті міжнародного досвіду» [20, арк. 4].

У другій половині 1990-х рр. докорінно змінилися підходи РФ щодо використання та функціонування російської мови в Україні, яка дедалі виразніше виступала засобом політизованого тиску та спекуляцій. Так, питання статусу російської мови все активніше використовувалося внутрішніми та зовнішніми політичними силами, особливо під час виборчих кампаній. Проросійські політики звертали до мовного питання для нагнітання істерії «примусової українізації», порушення прав етнічних росіян. Дійшло до того, що на місцях приймалися рішення про надання російській мові статусу другої державної мови поряд з українською; запровадження інституту подвійного громадянства; впровадження федеративно-територіального устрою держави; входження України в економічний союз і Міжпарламентську Асамблею СНД тощо. Найзухваліше

в цьому напрямку діяли лідери «Русской Партии Крыма», які галасливо виступали за захист і запровадження російської мови та передачу Чорноморського флоту Росії. Загалом, проросійськими силами не виключалися такі варіанти подій як: «повзуча» інтеграція Криму в РФ або ж очікувалося, що вся Україна разом із Кримом піде «білоруським» шляхом. Педальовалася тема «насильницької українізації», яка штучно роздмухувалася шовіністичними силами Криму, а також поза межами України [22, арк. 111].

Внаслідок таких акцій помітно збільшилося етнічних росіян у політичному секторі України. Наприклад, серед депутатів Верховної Ради України, окрім українців (76% від /арк. 28/ кількості обраних депутатів), росіяни склали 19,3-22% [26, арк. 29]. Окрім того, росіяни найбільше представництво мали в Запорізькій обласній раді народних депутатів (37% від загальної кількості депутатів), Херсонській (35%), Одеській (34%), Луганській (34%), Донецькій (32%), Харківській (29%) та Київській міській раді (23,5%) [28, арк. 126-133], що давало їм змогу впливати на місцеву та регіональну політику.

Переломним моментом в російсько-українських відносинах стало прийняття Конституції 1996 р., яка проголосила незалежну Україну результатом втілення «української нацією, усім Українським народом права на самовизначення», а українці стали державним народом, змістивши в бік «величність» росіян, які в радянські часи претендували на статус основної, вищої нації в усіх республіках [11, с. 216]. Після підписання 31 травня 1997 р. Б. Єльциним довгоочікуваного Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між двома державами (ратифікований Держдумою РФ у 1999 р.), сторони зобов'язувалися поважати кордони одна одної та підтверджували непорушність існуючих між ними кордонів [6, с. 6, 17-18]. Підписання цього договору свідчило про геополітичне віддалення України від РФ та зміцнення її політичної самостійності. Усе це перешкоджало реалізації зовнішньополітичних амбіцій РФ, яка дедалі активніше виокремлювала у відносинах з Україною «проблему порушення прав співвітчизників» для досягнення власних великодержавних інтересів [18, арк. 43]. В офіційних документах, публічних виступах російського керівництва, державних та політичних діячів як в РФ, так і в міжнародних колах, беззаперечно стверджувалося, що в усіх новостворених пострадянських державах, окрім Білорусі, має місце дискримінація російськомовного населення. Підтримка співвітчизників за кордоном була визначена як пріоритетний напрямок діяльності МЗС РФ. Окрім того, у структурі Першого департаменту країн СНД було створено відділ з проблем співвітчизників і міжнародних відносин. Питаннями «співвітчизників» опікувалися акредитовані представники при посольствах і консульствах РФ у країнах СНД [18, арк. 44]. У рамках Федеральної міграційної служби РФ було створено фонди екстреної гуманітарної допомоги співвітчизникам. Як відзначали начальники національного відділу О. Брикін та заступник директора Першого департаменту В. Тимофеев, «в оцінці проблеми співвітчизників МЗС виходить з того,

що реальна перспектива її вирішення визначається в інтеграції країн СНД, і зокрема, приєднання України до російсько-білоруського союзу». Захист співвітчизників за межами РФ висувався на передній план і в діяльності Президентських структур РФ (Адміністрації президента, Комісії з питань громадянства та прав людини), де Адміністрації президента РФ відводилася координуюча роль [18, арк. 44-45; 19, арк. 52-55].

Привертає увагу той факт, що позиція російських владних структур щодо підтримки діаспори все більше ґрунтувалася на однобічних оцінках російських громад у країнах СНД (у тому числі й Україні), інформації членів Ради співвітчизників при Держдумі РФ, численних листах та зверненнях російськомовних громадян, які активно надходили з другої пол. 1990-х рр. на адресу Держдуми та адміністрації президента РФ [19, арк. 53].

Як наслідок інспірованої із зовні «активності» вже наприкінці 1990-х рр. для етнонаціональної сфери України були притаманні такі явища, як от:

- активізація федералістських, автономістських та сепаратистських рухів у Криму, Закарпатті та Буковині. Етнонаціоналістичні політичні рухи (праве крило): росіян і кримських татар у Криму; румунів у Чернівецькій області; русинів у Закарпатській області;

- посилення політизації національних меншин, особливо російської, румунської, німецької і угорської, які вимагали національно-територіальної автономії, створення політичних партій на етнічній основі;

- поява претензій громадських об'єднань деяких національних меншин, насамперед проросійських політичних сил на місцях, на самоврядування з функціями владних структур (Крим, південно-східні області України);

- виокремлення національними меншинами економічної та політичної проблематики, зумовленої високим рівнем безробіття складністю набуття громадянства, політико-правовим статусом меджлісу, облаштуванням депортованих в Україні) тощо;

- з'явилася проблема регіоналізму та регіоналізації економічного життя [25, арк. 64];

- неодноразово громадськими об'єднаннями росіян в Криму піднімалося питання створення своїх власних органів національного самоврядування на зразок меджлісів кримських татар та фолькстагу німців в Криму [27, арк. 99].

Водночас у другій половині 1990-х рр. продовжувала зростати енергетична залежність України від РФ, а російський капітал дедалі активніше проникав у вузькі та специфічні галузі виробництва. Особливо складною залишалася ситуація на Кримському півострові, де проросійський сепаратистський рух, підтримуваний значною частиною політичної еліти Росії доповнювався глибокими етнокультурними відмінностями між цією територією та рештою України. Підсилював цей вплив і тотальний контроль Росією кримських ЗМІ [33, с. 40-41]. Відчутними в 1990-х рр. були наслідки політики радянського режиму щодо блокування будь-якої самостійної участі військових у політиці, особливо внутрішній. Тоталітарна радянська політична система утвердила цивільний контроль за військовою ор-

ганізацією, а пострадянська Україна цю спадщину повністю зберегла [33, с. 46-47].

Висновки і пропозиції. Отже, в другій половині 1990-х рр. РФ продовжила посилювати політичний та економічний тиск на Україну. Як інструмент досягнення імперських зовнішньополітичних цілей було використано весь арсенал російської репресивної меншини та мовну проблематику, що загострювало в Україні міжнаціональні відносини на тлі соціально-економічних труднощів. Характерними маркерами суспільно-політичного життя стали:

- По-перше, надмірна акцентуація ролі національних меншин у суспільно-політичному житті України й елементи загравання з ними, що засвідчило відсутність усталених «правил гри» між етнічною більшістю й меншістю, що позначилося на настроях, орієнтаціях і практичних діях частини українського населення.

- По-друге, посилювалася політизація етнічних груп, їх прагнення до підвищення політичного статусу, шляхом участі в розподілі влади, формування політичних надбудов для захисту прав національних меншин (Крим, Луганськ). Нагніталися політичні пристрасті довкола «зневажених» прав руминомовних громадян (Буковина), насильницької «українізації» росіян (Донецчина, Луганщина). Деякі національні товариства піднімали культурно-просвітницьку роботу політичною діяльністю, прагнучи перебрати на себе функції органів влади та розподілу фінансових ресурсів. Усередині товариств велася боротьба за лідерство, одноосібне представлення інтересів тієї чи іншої меншини.

- По-третє, мали місце непоодинокі випадки українофобії та масового шовінізму з боку деяких товариств проросійської та прорумунської орієнтації, заперечення існування української нації.

- По-четверте, РФ у зовнішній політиці активізувала тактику захисту «соотечественников» за кордоном, використовуючи на свій кшталт ратифіковану в 1999 р. Україною «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин».

Уроки національних, етнополітичних процесів 1990-х рр. слід урахувувати сьогодні, в нових суспільно-економічних, політичних і міжнародних реаліях.

У зв'язку з цим слід виокремити деякі рекомендації для подальшого розвитку України як незалежної держави, зміцнення її національних інтересів та визначити провідні напрямки її подальшого наступу в сучасному політичному, економічному, соціокультурному, міжнародному житті. Насамперед слід зважено враховувати позитивні та негативні аспекти українсько-російських відносин історичного минулого, адже чимало каменів спотикання у відносинах двох народів закладалися, як у далекому, так і близькому минулому; важливо зняти політичні спекуляції довкола таких питань, як суверенітет, національна історія, мова, кордони, армія, національні меншини тощо, особливо в умовах українсько-російської гібридної війни; необхідно вибудувати потужну, військово-політичну Українську державу, яка здатна гідно відповісти на виклики ХХІ століття; крок за кроком послаблюючи енергетичну, гуманітарну та фінансово-економічну залежність від прикордонних дер-

жав, утверджувати з ними паритетні відносини; всередині країни проводити виважену демократичну, національно-орієнтовану інформаційну політику, спрямовану на подолання ціннісно-цивілізаційного розколу українського суспільства, який імперські пропагандисти намагаються поглибити в умовах гібридної війни.

Українському політикуму слід пам'ятати, що «сьогодні нації занепадають через те, що їхні ек-

трактивні економічні інститути не створюють стимулів, потрібних для того щоб люди заощаджували, інвестували й створювали інновації» [1, с. 324] Україні необхідно забезпечити одночасно і європейський цивілізаційний поступ, і модернізуватися у сучасну державу з потужним рівнем безпеки, високими соціокультурними стандартами національних меншин з урахуванням зовнішніх викликів – імперської загрози з боку Росії.

Список літератури:

1. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Чому нації занепадають / Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон; пер. З англ. Олександра Дем'янчука. – К: Наш Формат, 2017. – 440 с.
2. Віднянський С. В. Еволюція зовнішньої політики України (1991-2006 рр.) / перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Укр. іст. журн. – 2006. – Вип. 4 (№ 469). – С. 32-51.
3. Кульчицький С. В. Україна: суспільство й держава на терезах історії (1991-2006 рр.) / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2006. – Вип. 4 (№ 469) – С. 15-32.
4. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2001. – № 2. – С. 3-22.
5. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття* / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2001. – № 3. – С. 48-68.
6. Литвин В. М. Самоствердження України: нелегкий поступ / В. М. Литвин // Укр. іст. журн. – 2003. – № 1. – С. 3-22.
7. Ложкін Б. С. Четверта республіка: Чому Європі потрібна Україна, а Україні – Європа / Борис Ложкін; за участю В. Федоріна; худож.-оформлювач С. Лисенко. – Харків: Фоліо, 2016. – 252 с.
8. Магда С. В. Гібридна війна: вижити і перемогти / С. В. Магда. – К.: Віват. – С. 4.
9. Мейс Джеймс. Україна: матеріалізація привидів / Джеймс Мейс; – Упоряд. Наталія Дзюбенко-Мейс. – К.: ТОВ «Видавництво Кліо», 2016. – С. 13, 15-16.
10. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: Історичні нариси / Авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 592 с. // Укр. іст. журн. – 2013. – Вип. 2 (№ 509). – С. 207-217.
11. Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: Історичні нариси / Авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 592 с. // Укр. іст. журн. – 2013. – Вип. 2 (№ 509). – С. 207-217.
12. Ткаченко В. М. Україна: quo vadis – куди йдемо? / Відп. ред. Коваленко В. О. Академія політичних наук. – К.: ВИД-ВО ЛОГОС УКРАЇНА, 2017. – 424 с.
13. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора» / Василь Ткаченко. – К.: ВЦ «Академія», 2016.
14. Удод О. А. Українсько-російські взаємини: історіографічні міркування й роздуми / О. А. Удод // Укр. іст. журн. – 2005. – Вип. 2 (№ 461). – С. 167-177.
15. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 10. Витяг зі стенограми у сесії Верховної Ради України «Про створення при Комісії у справах національностей експертної групи для кваліфікації проявів міжнародної ворожнечі та посилення правового нагляду з боку правових органів за діяльністю політичних і громадських організацій», 20 травня 1992 р. – Осадчук П. І. – 207. – Арк. 44-46.
16. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 10. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Листування з Адміністрацією Президента України і Верховною Радою України з питань основної діяльності комітету. 15 січня 14 грудня 1992 р. На 135 аркушах // Витяг зі стенограми у сесії Верховної Ради України «Про створення при Комісії у справах національностей експертної групи для кваліфікації проявів міжнародної ворожнечі та посилення правового нагляду з боку правових органів за діяльністю політичних і громадських організацій», 20 травня 1992 р. – Осадчук П. І. – 207. – Арк. 44-46.
17. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 10. Президенту України Л. М. Кравчуку від 08.06.1992, № 14-3/109. Про діяльність донського козацтва в Україні. – Арк. 52.
18. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 108. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з КМУ з питань основної діяльності комітету. 21 вересня – 30 жовтня 1998 року. На 279 аркушах. Зберігати постійно // До питання забезпечення прав і свобод росіян в Україні в контексті українсько-російських відносин (Аналітична записка). – Арк. 43-51.
19. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 108. Про подальше розгортання в РФ практичних заходів стосовно «захисту співвітчизників» за кордоном. – Арк. 52-55.
20. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 52. 9-599/2. – 3.11.95. – Віце-прем'єр-міністрові України І. Ф. Курасу. – 26-27 жовтня 1995 року. – Арк. 2-4.
21. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 52. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 3 листопада – 30 листопада 1995 р. На 173 аркушах // 9-599/2. – 3.11.95. – Віце-прем'єр-міністрові України І. Ф. Курасу. – 26-27 жовтня 1995 року. – Арк. 2-4.
22. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 54. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з АПУ і ВРУ з питань основної діяльності міністерства, 3 січня – 30 травня 1995 р. На 233 аркушах // Довідка «Про міжетнічну ситуацію та забезпечення Україною національно-культурних та освітніх потреб національних меншин Республіки Крим». – Арк. 109-114.
23. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 7. Листування з КМУ з питань основної діяльності комітету. На 245 аркушах // Заступнику Голови Ради Міністрів України Комісаренку С. В., від 02.03.1992. – № 5-75/2. – Арк. 29-30.
24. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 7. Українське республіканське товариство «Русь». Правління. – 24.01.1992. – № 05-114. – Арк. 33-36.
25. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 70. Міністерство України у справах національностей та міграції. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 1 липня – 19 липня 1996 р. На 162 аркушах Зберігати постійно // Міністерство України у справах національностей та міграції. – 08.07.1996 р. – № 16-519/2. – № 1-14/350, від 11.06.96 р. – Віце-прем'єр-міністрові України О. І. Ємцю. – Арк. 63-67.

26. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 78. Міністерство України у справах національностей та міграції; Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з АПУ і ВРУ з питань основної діяльності, 10 квітня – 18 жовтня 1996 р. На 258 аркушах. Зберігати постійно // Шляхом міжнаціональної злагоди – Арк. 27-31.
27. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 96. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Листування з АП і ВРУ з питань основної діяльності Комітету. 10 липня – 27 жовтня 1997 року. На 257 аркушах // Державний комітет України у справах національностей та міграції 02.09.1997 р. № 9-1638/1. Адміністрація Президента України. На № 02.05/895 від 19.08.97 р. – Арк. 99-100.
28. ЦДАВО, ф. 5252, оп. 1, од. зб. 96. Інформація про фактичне та правове становище національних меншин в Україні. – Арк. 126-133.
29. ЦДАВО, Ф. 5252, Оп-1, ОД.ЗБ-40. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Протоколи №№ 1-7 колегії міністерства та документи до них (постанови, доповіді, довідки, інформації), 27 січня – 25 жовтня 1995 р. На 140 аркушах / Додаток № 1. ДОВІДКА. Про роботу Управління у справах національних меншин. Арк. 48-51.
30. ЦДАВО, Ф. 5252, Оп-1, ОД.ЗБ-41. 19.01.5 / 9-38/2 / 21712/2 від 29.12.1994 р. Кабінет Міністрів України. Віцепрем'єр-міністрові І.Ф. Курасу Арк. 84-85.
31. ЦДАВО, Ф. 5252, Оп-1, ОД.ЗБ-41. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 3 січня – 31 січня 1995 р. На 184 аркушах. Зберігати постійно / Академія Наук України. Президенту України Л. Д. Кучмі. Щодо культурно-політичної інтеграції Криму в Україні (6/675-2, 19.08.94).
32. ЦДАВО, Ф. 5252, Оп-1, ОД.ЗБ-52. Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Листування з КМУ з питань основної діяльності міністерства, 3 листопада -30 листопада 1995 р. На 173 аркушах / ЦДАВО, Ф. 5252, Оп-1, ОД.ЗБ-52. 9-599/2, 3.11.95 Віцепрем'єр-міністрові України І. Ф. Курасу. 26-27 жовтня 1995 року Арк. 2-4.
33. Шульга Т. С. Українська націонал-демократія та кримське питання в першій половині 1990-х рр.: на роздоріжжі між Raison D'état і демократичним ідеалом // Укр. іст. журн. – 2013. – Вип. 4 (№ 511). – С. 40-47.

Коцур В.В.

Институт политических и этнонациональных исследований имени И.Ф. Кураса
Национальной академии наук Украины

ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В УКРАИНЕ 1990-Х ГОДОВ: ПРЕДВЕСТНИКИ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Аннотация

Раскрыты основные тенденции в этнополитической сфере независимого Украинского государства 1990-х гг, внешние воздействия, в том числе РФ на общественно-политическую деятельность национальных меньшинств на территории Украины. Выявлено, что для достижения государственных внешнеполитических целей было использовано русское национальное меньшинство и русский язык, что обостряло в Украине национальную проблематику. Предложены некоторые рекомендации для дальнейшего развития Украины как независимого государства и укрепления ее национальных интересов.

Ключевые слова: Украина, Россия, русский национальное меньшинство, политизация, этнополитические процессы, Крым, язык, общественно-политическая деятельность.

Kotsur V.V.

I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
National Academy of Sciences of Ukraine

ETHNOPOLITICAL PROCESSES IN UKRAINE 1990: PROPHETS OF THE HYBRID WAR AND GEOPOLITICAL CHANGES

Summary

The peculiarities of the Russian Federation policy concerning the Russian national minority in Ukraine, as well as powerful lingvo-ethnic groups, in particular, Russian-speaking Ukrainians, Russian-speaking Russians, are explored. The peculiarities of the influence of the Russian Federation on the public-political activity of national minorities in the territory of Ukraine are revealed. Detected that Russian national minority and Russian language were used as an effective instrument for the achievement of the state foreign policy goals, which exacerbated national issues in Ukraine. Some recommendations for further development of Ukraine as an independent state and strengthening of its national interests have been developed.

Keywords: Ukraine, Russian Federation, Russian national minority, politicization, ethno-political processes, Crimea, language, public-political activity.